

Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány

MŰHELYMUNKÁK

**A nemzetbiztonsági szolgálatok
hatékonysága a XXI. században**

Tanulmánykötet

Szerkesztette: Dr. Pintér István

2007/8

2007/8. szám

Műhelymunkák

A nemzetbiztonsági szolgálatok
hatékonysága a XXI. században

Tanulmánykötet

Szerkesztette: Dr. Pintér István

Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány

www.cgeopol.hu

A kötet szerzői:

Dr. Pintér István

Az MSZP Nemzetbiztonsági munkacsoport vezetője

Varga Krisztián

Az SZDSZ szakértője

Dr. Botz László nyá. altábornagy

A Geopolitikai Tanács Alapítvány kurátora

Karacs Rudolf

Az MSZP Nemzetbiztonsági munkacsoport tagja

Dr. Horváth Pál nyá. dandártábornok

Az Országgyűlés nemzetbiztonsági Bizottság elnökének szakértője

Dr. Sajtos Sándor

Az MDF Védelem- és Biztonságpolitikai kabinet vezetője

Szalai Gábor

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem hallgatója

Készült a Táncsics Alapítvány támogatásával.

Copyright: Geopolitikai Tanács Alapítvány 2007.

A tanulmánykötetnek vagy részeinek bármely módon való sokszorosítása tilos. A tanulmánykötet megállapításai csak a forrás megjelölésével idézhetők.

HU ISSN 1788-7895

ISBN: 978-963-9816-19-0

Készült: 100 példányban

A kiadásért felel: a Geopolitikai Tanács Alapítvány elnöke

Nyomdai munkák: CPD Copy Kft.

Az időtényező szerepe a polgári hírszerző szolgálatok 21. századi működésében – Dr. Pintér István	4
A hírszerzés feladatkörének változása	4
A hírszerzés hatékonyságának a növekedése.....	9
A globalizáció és az információrobbanás	13
Információrobbanás – gazdaság	15
Az Egyesült Államok válasza az információrobbanásra	17
A dezinformációs forradalom	20
Az időtényező szerepe a polgári nemzetbiztonsági szolgálatoknál.....	24
Automatizált döntéshozatalok.....	26
Globalizálódott fenyegetések.....	29
Összefoglalás.....	30
Felhasznált irodalom	32
Állambiztonság és rendszerváltás	34
A magyarországi politikai erőviszonyok átalakulása	34
Az 1989-es állambiztonsági koncepciók öröksége.....	68
Összegzés	68
A nemzetbiztonsági szolgálatok hatékonysága a 21. században – Dr.Botz László.....	72
A rendszerváltozást követő szervezeti, működési módosulások a magyar nemzetbiztonsági szolgálatoknál.....	73
Az 1995. évi CXXV. Törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról.....	74
A balkáni válság és hatása a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységére,.....	75
a NATO csatlakozás előkészítő fázisa.....	75
A NATO tagság következtében szükségessé vált paradigmaváltás, a NATO tagság tanulságai	77
A nemzetbiztonsági szolgálatok részvétele a nemzetközi válságkezelésben.....	82
Következtetések.....	86
Ajánlások	89
A nemzetbiztonsági szolgálatok hatékonyság-mérésének elmélete és gyakorlata a 21. században – Karacs Rudolf	94
Vizsgáljuk meg a leggyakrabban elkövetett hibákat.....	95
Minőség-ellenőrzést vezettek be a brit titkosszolgálatnál.....	98
Felhasznált irodalom	106
1.sz.melléklet	107
A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok helye és szerepe, a válságkezelések során – Dr. Horváth Pál nyá.dandártábornok.....	116
A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok helye, szerepe, feladatai a válságkezelő műveletek során	116
A XXI. század kezdetének biztonsági és biztonságpolitikai helyzetértékelése.....	120
Szövetséggel az új kihívások ellen	122
Fegyveres érdekvédelem	124
A nemzetközi szervezetek válságkezelési gondolkodásának és képességeinek fejlődése, a jelenlegi szabályozások	125
Az ENSZ és más nemzetközi biztonságpolitikai szervezetek együttműködése	131
A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok szerepének változása	133
A válságokkal összefüggő katonai nemzetbiztonsági feladatok	138
A nemzeti hírszerzés fontossága	139
Összegzés	140
IRODALOMJEGYZÉK	142
Elemzés - figyelemmel a nemzetbiztonsági szolgálatokról alkotott 1995. évi CXXV. törvényben rögzítettekre – Dr. Sajtos Sándor	144
Bevezető	144

Többoldalú támogatottság	150
Az Ördög Ügyvédje	151
EURÓPAI NATO-ORSZÁGOK	152
BELGIUM	152
BULGÁRIA	153
CSEH KÖZTÁRSASÁG	153
SEMLEGES ORSZÁGOK	169
A KFH honvédelmi miniszter általi közvetlen irányításának előnyei	175
Az Amerikai Egyesült Államok hírszerzési reformja – Szalai Gábor	180
Bevezetés	180
Centralizált vezetés: a nemzeti hírszerzési igazgató	183
Információcsere és integrált elemző képességek:	189
Minden forrást felhasználó ("all source") hírszerzés:	195
Az Egyesült Államok hírszerző közössége	200
Összegzés: a hírszerzési reform amerikai modelljének értékelése	208
Bibliográfia	215

*A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok helye és szerepe, a
válságkezelések során*

Dr. Horváth Pál
nyá. dandártábornok

***A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok helye, szerepe, feladatai
a válságkezelő műveletek során***

A NATO és az EU feladatrendszerében az elmúlt években bekövetkezett hangsúlyeltolódások felvetik a magyar katonai nemzetbiztonsági szolgálatok szerepe ártértékelésének, valamint a magyar nemzetbiztonsági szervezetek működési rendjét meghatározó 1995. évi CXXV. törvény módosításának szükségességét. Ezt egyértelműen igazolja, hogy a hatályos törvény még az integrációs szervezetekbe történő belépésünk előtt, illetve napjainktól alapjaiban eltérő bel- és kül-biztonsági, illetve politikai helyzetben készült.

A törvény a hírszerzési területeket mesterségesen szétválasztva határozta meg a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok szervezetét, valamint a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok feladatrendszerét. Annak ellenére, hogy a törvény nem változott, mégis történt előrelépés, mégpedig a magyar nemzeti biztonsági stratégia kidolgozásával, illetve 2002-ben történt kiadásával, melyet a 2004 óta hatályos szövegű dokumentum váltott fel. Természetesen szükség lett volna a nemzetbiztonsági ágazati stratégia kiadásra is, amelyben többek között részletesen megfogalmazásra kerülhetnének a válságkezelő műveletekkel összefüggő elvárások és a végrehajtás rendjét tartalmazó alapvető szabályok.

Az aktuális és potenciális fenyegetések elemzésére alapozott stratégiák alapján, Magyarországon is megváltozott a haderő feladatrendszere, és a honi terület védelme mellett prioritás, az ún. expedíciós (intervenciós) műveletekre

helyeződött. A gyakorlatban leegyszerűsítve ez azt jelenti, hogy a biztonságot veszélyeztető válságok fegyveres konfliktussá és ez által fenyegetéssé történő eszkalálódását már az adott válság helyszínén és lehetőleg még a válság kibontakozása előtt kezelni kell.

A válságkezelés rendszerint együtt jár a katonai képességekkel történő fenyegetéssel, illetve a civil válságkezelési eljárások (politikai, diplomáciai és gazdasági lépések) eredménytelensége esetén, meghatározott mandátum alapján, a haderő részeinek műveleti alkalmazásával. A haderő alkalmazására különböző békeműveletekben, vagy békekikényszerítést célzó műveletekben, ún. válságreakáló műveletekben szövetségi, vagy koalíciós keretekben kerülhet sor.

A nemzetközi válságkezelésre vonatkozó mandátum teljes egészében átstrukturálhatja a hagyományos katonai feladatokat, és azoknak megfelelően a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok működését is. Az intervenciós műveletek egyik fő sajátossága, hogy a fegyveres küzdelem korlátozott politikai célokért, döntően aszimmetrikus körülmények között folyik, a műveletek végrehajtása után a csapatok a helyszínen maradnak, és nem katonai jellegű feladatokat végeznek. A fegyveres küzdelem során, a győzelem kivívása érdekében viszont már nem, vagy csak részben érvényesíthetők bizonyos hagyományos háborúk tapasztalataiból eredő elvek (meglepés, álcázás, a hadműveleti terület felderítő előkészítése stb.).

A béke helyreállítását célzó feladatok során, a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezeti elemeinek helyszínen működő feladatköre még inkább kibővül. A feladat-végrehajtás ennek következtében a nemzetközi erőkre hárul, mivel a helyi biztonsági szervezetek rendszerint arra nem alkalmasak. A kibővült és többségében polgári feladatok teljesítése, a helyi biztonsági szervezetek felállítása és kiképzése a műveleti területen, szinte teljes egészében a koalíciós katonai erőkre és a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok tagjaira hárul, mivel a

polgári titkosszolgálatok rendszerint csak később kapcsolódhatnak be a feladatok végrehajtásába.

A mandátum mellett az integrációs szervezetekben való feladatok és azok megosztása jelentősen megváltoztathatja, rendszerint kibővítheti a katonai nemzetbiztonsági szervezetek feladatkörét, hiszen a hazaiak mellett meg kell felelniük, az integrációs szervezetek vezetésétől feléjük irányuló, folyamatosan változó és egyre növekvő elvárásoknak. A kibővített feladatok teljesítését azonban a nemzeti korlátozások jelentősen nehezíthetik, egyes esetekben ki is zárhatják. A távoli térségekben történő válságok és a kapcsolódó műveletek sajátosságaiból fakadóan így a jövőben a katonai hírszerzés és elhárítás munkatársainak még inkább kevésbé ismert és kockázatos körülmények között kell feladataikat teljesíteniük.

A válságreakáló műveletekben szerzett tapasztalatok, a tervezett hosszú távú magyar részvétel, illetve a harci feladatok felvállalása törvényszerűen átstrukturálják a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok szerepét és feladatait, illetve szoros együttműködésüket kényszerítik ki, de a felderítő és elhárító munka támogatásában a műveleti területen tevékenykedő „egyszerű” katonákra is új típusú feladatokat szabnak. Az új körülmények és az e téren szerzett gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a magyar katonai nemzetbiztonsági szolgálatok működését biztosító keretfeltételek (jogi szabályozás) területén bizonyos pontosítások és kiegészítések egyre inkább sürgetővé válnak, csakúgy, mint a műveleti területeken szerzett tapasztalatok integrálása a felkészítésbe és az információs támogatásba.

Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a világ fejlődése sokkal több válsághelyzetet alakít ki, mint amennyit kezelni tud. A válságok zöme az elmúlt évtizedben a Közel-Kelet térségében és Afrikában alakult ki, és azok közvetett, vagy közvetlen hatással voltak, vagy lehetnek a NATO- és EU-országok, benne hazánk biztonságára. Megkerülhetetlen feladattá vált az említett válsághelyzetek

értékelése és biztonságpolitikai következményeik veszélyessége alapján történő „szétválogatása”, sőt szükség esetén a válságkezelés végrehajtása. A feladat már önmagában is növeli és kiszélesíti a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok feladatkörét és működési területeit.

A nemzetközi terrorizmus globalizációja szintén a katonai nemzetbiztonsági szervezetek feladatkörének átgondolására irányuló kényszerként fogalmazható meg. Az 1995. évi magyar nemzetbiztonsági törvény szerint a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok például, csak azokkal az információkkal foglalkozhatnak, amelyek a katonai szférát fenyegetik. Ma már tény, hogy a terrorista szervezetek könnyen átalakulnak és lehetetlen szétválogatni őket csak katonai, vagy csak polgári célpontokat fenyegető szervezetekre, ami azonban nem eredményezheti a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok önállóságának megszüntetését, hanem hazai területen is igényli az együttműködés és információcsere hatékonyságának növelését. A terrorizmus elleni harc területén elfogadott szövetségi stratégiák megvalósítása ezért kapott elsőbbséget, ami viszont jelentősen növelte a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok feladatait.

A felderítés és védelem terén a nemzetközi integrációs szervezeteknél bekövetkezett és várható koncepcionális változások a merev magyar rendszerbe kevésbé integrálhatók, illetve beépítésük a hazai szabályozásba csak a hatályos törvény „kibővített” értelmezése mellett lehetséges. A biztonság azonban olyan politikai fogalom, amely nem tűrheti a félreértelmezhető és az adott helyzethez nem igazított kategóriákat és szabályozást. A nemzetközi válságkezelés felderítő támogatásához való hazai hozzájárulás kötelezettség, ezért a magyar szabályozás harmonizálása, áttekintése szükséges, a végrehajtást hátráltató tényezőket pedig ki kell szűrni a hatékony eljárások bevezetése céljából.

A XXI. század kezdetének biztonsági és biztonságpolitikai helyzetértékelése

A bipoláris világot követő történelmi átalakulások átrendezték a világ erőviszonyait, mélyreható változásokat eredményeztek politikai, gazdasági és katonai téren, ugyanakkor nem következett be nagyobb biztonság a világ térségeiben. A változások olyan új kockázatokat és fenyegetéseket hordoztak magukban, amelyek nem csak a demokráciákra, hanem a nemzetközi közösség biztonságára is hatást gyakoroltak. A XX. századra jellemző fenyegetéseket, elsősorban a jól körülhatárolhatóakat, veszélyességükben kisebb és szinte meghatározhatatlan területű, elaprózott fenyegetések és kockázatok váltották fel. Ugyanakkor a legnagyobb veszélyt jelentő területeken, a tömegpusztító fegyverrendszerek terén, változás alig következett be.

Továbbra is élnek az „atomelrettentésen” alapuló „elavult” nézetek, az atomfegyverek birtoklása jelentette politikai előnyökre alapozott stratégiák, melyeknek egyenes következménye a proliferáció újraéledése. Ez azért is súlyos, a világ békéjét fenyegető fejleményként értékelhető, mert az ilyen államok részvételével zajló válságok kezelése fokozott kockázati tényezőket rejt magában. A világ különböző térségeinek atommentes övezetté válásáig, illetve az atomeszközök teljes tilalmának bevezetéséig továbbra is ez jelentheti a legnagyobb veszélyt. A nyugati világra – bár erről ma már alig beszélnek a kutatók és szakértők – az atomeszközök létéből eredő potenciális fenyegetés továbbra is a legnagyobb veszélyt jelenti. A tömegpusztító fegyverek létéből fakadó fenyegetés értékelése háttérbe szorult, sőt az atomeszközök bevetésének a szükségességét igazoló stratégiai elgondolások is egyre lejjebb szállítják az ún. atomküszöböt, ami önmagában kockázatos. Az ENSZ-nek e téren meghatározó szerepe lehet, mivel a Biztonsági Tanács állandó tagjai egyben atomhatalmak is. Az előrelépést nehezíti, hogy az érintett államoknak saját maguknak kellene

korlátozni az atomhatalmi státusszal elérhető előnyöket, ami a 'nehézségek ellenére' hosszabb távon nem lehetetlen.

A békés, de katonai jellegű nukleáris technológiák szoros kapcsolata természetesen megnehezíti a korlátozásokat, azonban a politikai bizalom és a nemzetközi ellenőrzés jelentős eredményekre vezethet. E probléma külön kiemelése az értekezés szempontjából azért fontos, mert szoros kapcsolatba kerül az ún. transznacionális fenyegetésekkel, ezen belül is a terrorizmussal, az illegális fegyverkereskedelemmel és a nemzetközi bűnözéssel. Az említett területeken a katonai nemzetbiztonsági szolgálatoknak, a jelenleg hatályos törvényi szabályozás szerint, kiemelt feladatai vannak.

A demokratikus államok közösségére, a XXI. század elején, a legnagyobb kihívást a nemzetközi terrorizmus jelenti, amely kibővül a potenciális fenyegetettséget jelentő tömegpusztító fegyverek proliferációjával, a regionális és államok közötti konfliktusokkal. Hazánk biztonságára ezért különösen nagy hatással van, illetve lehet a délszláv konfliktus rendezetlensége.

A XXI. század elejére a világban kialakult erőviszonyok egyértelműen arra utalnak, hogy a nyugati demokratikus rendszerek hosszabb távon képesek megőrizni katonai erőfölényüket. Az Amerikai Egyesült Államok, mint e közösség vezető hatalma, még évtizedeken keresztül képes garantálni a globális katonai erőfölényt, elrettenteni a potenciális ellenfeleket egy hagyományos katonai agressziótól. Feltételezhető, hogy az ellenérdekelt államok sem töreksenek fegyveres úton a kialakult erőviszonyok megváltoztatására, sőt politikájukban a világbéke megőrzése érdekében az együttműködést részesítik előnyben. Elég itt utalni a NATO-orosz kapcsolatokra, vagy a balkáni országok NATO közeledésére. Ez persze nem jelenti azt, hogy ne történnének világszerte „békés” kísérletek a saját érdekek és befolyások növelésére. Az egyes régiókban és periférikus területeken folyó küzdelemben az érdekek akár ütközhetnek is.

Mindez azt jelenti a szövetséges országok számára, hogy a napjainkra kialakult erőviszonyok mellett belátható időn belül nem alakulnak ki hagyományos és szimmetrikus katonai műveletek, hanem a fegyveres összecsapások aszimmetrikus jellemzőkkel bírnak, a belőlük fakadó összes következménnyel együtt. Ilyen esetben, az összecsapásokban az egyik oldalon az állam szerepét döntően nem állami szervezetek veszik át, a szomszédos országok közötti agresszió háttérbe szorul, helyette intervenció és koalíciós katonai műveletek folynak aszimmetrikus körülmények között. A fegyveres összecsapásokban ezért az egyik oldalról a terrorista módszerek kerülhetnek előtérbe.

Szövetséggel az új kihívások ellen

Az új kihívások háttérében meghúzódó okokat pedig fel kell tárni. A kockázatok és fenyegetések megelőzése megköveteli, hogy azokat időben felismerjük és a kialakulásuk helyszínén kezeljük. A nemzetközi szinten felmerülő válságok kezelése csak integrációs keretekben lehet hatékony, amelyhez hozzájárul Magyarország NATO- és EU- tagsága. Hazánk az ENSZ-ben, az EBESZ-ben, és valamennyi más nemzetközi szervezetben is síkra száll a globális fenyegetések elhárítása, a béke fenntartása, a demokrácia előmozdítása, az emberi jogok tiszteletben tartása, valamint a tartós gazdasági fejlődés és biztonság érdekében. A nemzet biztonsága a világ és Európa politikai fejleményeitől függ, melyben tevékenységét harmonizálja a multilaterálisan megtervezett válságkezelés.

A magyar és a közös európai biztonság alapját továbbra is az észak-atlanti együttműködés jelenti, vagyis a NATO a magyar biztonság- és védelempolitika legfontosabb eleme. A NATO egyaránt fontos politikai és katonai eszközrendszer, nélküle a globális kihívások nem győzhetők le. A szervezet tevékenységében való aktív magyar szerepvállalást nemzeti ügyként kell kezelni.

Az EU a magyar politikai és gazdasági stabilitás, a biztonság és jólét letéteményese, a nemzetközi válságkezelés elismert szereplője, egyre növekvő biztonságpolitikai képességekkel. Az EU a közös kül- és biztonságpolitika részeként határozta meg biztonság- és védelempolitikájában a polgári és katonai célkitűzéseket, megkezdte kiépíteni a politikai és katonai struktúrákat, létrehozta az Európai Védelmi Ügynökséget és az európai védelmi stratégiát alakítja. A fentiekkel megteremtődnek azok a feltételek, amelyek a szervezet hatékonyságát emelik a globális biztonság megteremtésében.

NATO és EU tagságunk ezért jelentősen hozzájárult biztonságunk fokozódásához, és alapvető érdekünk fűződik e két szervezetben történő hatékony együttműködés elősegítéséhez. A szervezetektől érkező „kérések” teljesítése a szövetségi kötelezettségvállalásunk miatt is feladatunk. Mivel egyik szervezet sem rendelkezik mindenre kiterjedő felderítő képességekkel, ezért e területen a tagországok együttműködése elengedhetetlen. A szövetséges felderítéshez való hozzájárulás, a katonai törzsek hírszerző és elhárító szervezeteiben való részvétel és a közös stratégiák megvalósítása mind kiemelt feladat. Mindezek együtt jelentősen fokozzák a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok szerepét, és bővítik feladataikat, amit csak fokozott erőfeszítésekkel és a feladatok megosztásával lehetséges teljesíteni. A feladatok bővülése - szövetségi értékelések szerint - több anyagi és emberi ráfordítást igényelnének.

Ugyanakkor támogatni kell más globális veszélyekkel és válságokkal foglalkozó, de katonai képességekkel nem rendelkező nemzetközi szervezeteket is (ENSZ, EBESZ). Hazánk többek között fontos szerepet tölthet be a konfliktusok megelőzése területén, melynek egyik legfontosabb eleme a fegyverzet-ellenőrzés és a leszerelés, valamint a nukleáris fegyverek és hordozóik tilalmát szabályozó szerződések erősítése. *A nemzetközi feladatok végzése a hírszerzés és elhárítás területein* ezért rendkívül nagy erőfeszítéseket követelnek a hazai nemzetbiztonsági szolgálatoktól, és mivel *döntően katonai jellegű* kérdésekről

van szó, a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége ebben meghatározó.

Fegyveres érdekvédelem

A hazánk biztonságát garantáló nemzetközi szervezetek, a NATO és az EU, egyértelműen megfogalmazták azokat a feltételeket és helyzeteket, amikor érdekeiket fegyveres úton érvényesítik. A NATO pl. stratégiai érdekeinek minősített esetekben, fegyveres úton is érvényt szerezhet.

Az EU is meghatározta, hogy milyen esetekben dönt a fegyveres beavatkozásról, és ez jelentősen növelheti a fegyveres összecsapások térségeinek számát. A térségekben a fegyveres érdekvédelem, mint a válságkezelés egyik fajtája, a napi politika szerves részévé is válhat. A NATO és az EU a fegyveres érdekvédelmet kiváltó eseteket eddig a nemzetközi szereplők tudomására hozta, hogy megpróbálja elrettenteni az ellenérdekelt feleket ilyen helyzetek kialakulásától. Ugyanakkor a válságok kezelésénél a fegyveres válságkezelést végső eszközként alkalmazzák, ami viszont együtt jár a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok feladatainak bővülésével.

A válságkezelésben a nemzeti haderő (Honvédség) szerepe is átfarmálódik és szövetségi tagságunkból eredően, előtérbe kerül a biztonság európai, de globális keretekben történő garantálása is. Ugyanakkor megmarad a politikai és alkotmányos elveken nyugvó alapfeladata, az ország külső fenyegetettség elleni védelme, amit kiegészít a szövetségeseket ért támadás esetén történő fellépés (5. cikkely), valamint a válságok és konfliktusok eskalációjának megakadályozásában való részvétel.

Általános tapasztalat, hogy az országunk biztonságának belső és külső feltételeit biztosító szervezetek feladatai egyre inkább összekapcsolódnak. Az országon belüli terrorizmus elleni védelemben és más aszimmetrikus

fenyegetések elleni közös fellépésben, a belbiztonság fenntartásában szintén fontos feladat hárul a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokra.

A nemzetközi szervezetek válságkezelési gondolkodásának és képességeinek fejlődése, a jelenlegi szabályozások

A legfontosabb nemzetközi biztonságpolitikai szervezetek kiemelt feladatuknak tekintik, hogy megakadályozzák a békét fenyegető válságok kialakulását, ennek eredménytelensége esetén a fegyveres konfliktusok eszkalálódását. Előírányozzák az akut válságok kezelését, illetve a válsághelyzetek olyan megoldását, hogy azok a jövőben már ne jelenthessenek fenyegetést. A válságkezelés során a fő hangsúly a válság megelőzésére, az eszkaláció elkerülésére helyeződik, amikor nem katonai jellegű (politikai, diplomáciai és gazdasági) lépésekre kerülhet sor. A katonai válságkezelés végrehajtására viszont csak az olyan szervezetek képesek, amelyek megfelelő katonai képességek birtokában vannak.

Az ENSZ meghatározó szerepe a válságkezelésben a XX. század végén és a XXI. század kezdetén

A világ, békés fejlődésének egyik legfontosabb, egyben meghatározó szervezete az ENSZ Biztonsági Tanácsa. A világ országai elfogadják a szervezet primátusát a válságkezelésben. Az ENSZ globális szervezet is, ezért az általa javasolt eljárások és módszerek a válságkezelésben meghatározó jelleggel bírnak annak ellenére, hogy magának a szervezetnek nincsenek olyan védelmi/katonai kapacitásai és képességei, amelyekkel döntéseit rákényszeríthetné a válságban érintett felekre. Az ENSZ eddigi tevékenysége – a jelenlegi strukturális problémák ellenére – meghatározó legitimitást biztosíthat, és a legtöbb helyzetben biztosít is a nemzetközi beavatkozással járó válságkezeléseknek.

A szervezet országainak többsége ezért csak olyan válságkezelést tekint elfogadhatónak, amelyet a szervezet mandátumával támogat. Az ENSZ a

válságkezelés területén ráadásul több évtizedes tapasztalattal is rendelkezik. Az ilyen jellegű tevékenységét a bipolaritás idején kezdte, amelyet különböző térségekben a békefenntartás és a tűzszünet biztosítása jellemezett.

Magyarország több, ENSZ által kezdeményezett műveletben vett részt. Hazánk első komolyabb vállalkozása, a II. Világháború után, az 1970-es évek elején történt Vietnamban. Később, az 1980-as évek végén bekapcsolódtunk az iraki-iráni háborút követő rendezésbe, (UNIIMOG) majd a Kuvait ellen indított háború befejeződése utáni nemzetközi rendezésbe (UNIKOM). Személyesen is részt vettem mindkettő magyar misszió munkájában, ahol megtapasztaltam, hogy az ENSZ misszió képes volt a már nyolc éve háborúzó feleket - iraki-iráni háború - békés együttműködésre kényszeríteni, illetve mandátuma alapján a Kuvait elleni agresszió katonai felszámolásában közreműködni. Személyes tapasztalatom volt az is, hogy az ENSZ mandátummal rendelkező katonák (a többnemzetiségű ENSZ misszió tagjainak többsége, a nemzetbiztonsági szolgálatok katonáiból került ki) jelentősen elősegítették az első öbölháborúban részt vevő koalíciós erők gyors győzelmét.

Napjaink világpolitikai eseményei folyamatosan új kihívások elé állítják a nemzetbiztonsági szolgálatokat. A globalizáció térnyerése jelenti a legnagyobb kihívást, mivel annak számos olyan negatív hatása van, amely önmagában, a probléma kezelése nélkül is válságokhoz vezethet. A globalizáció, mint a társadalmi fejlődés egyik meghatározója, objektív folyamat. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lennének olyan hatásos eljárások, amelyekkel csökkenthető, vagy megakadályozható az általa kiváltott negatív következmény. Ilyen például a nemzetközi terrorizmus globalitása, csak a piaci mechanizmusok alapján vezérelt államok gazdasági visszaesése, a nyugati értékrend alapjainak szűkülése, a radikális iszlám mozgalmak világméretű terjedése és a korábban nem kezelt, több évtizedes problémák megoldásának késlekedése.

De ide tartozik még a migráció, a környezetvédelmi katasztrófa, a

szegénység, az édesvíz készletek fogyása, a bűnözés nemzetközivé válása, a kábítószer, a fegyverkereskedelem, a prostitúció stb.

Az ENSZ a kialakult helyzethez próbálja hozzáigazítani a maga válság-megelőzési és válságkezelői mechanizmusait. A világszervezet története során több száz válság megoldásában vállalt szerepet, azok többségében eredményesen segítette elő a fegyveres konfliktusok kialakulásának megakadályozását. A tevékenysége során szerzett tapasztalatokra alapozva dolgozta ki saját válságkezelői stratégiáját. A világszervezet mai válságkezelői stratégiáját elemezve legszembeűnőbb, hogy a célok tekintetében változások következtek be.

A bipoláris világ időszakában az volt a fő törekvése, hogy elkerülhető legyen a szemben álló katonai tömbök közötti háború, amely valószínű, hogy nukleáris összecsapássá eszkalálódott volna. A perifériákon kialakult konfliktusok megoldására ekkor a tárgyalásos megoldások szorgalmazása volt a jellemző. Mivel ebben az időszakban a politikai vákuumok kialakulása szinte lehetetlen volt, a belügyekbe való beavatkozás elutasításának az elvét érvényesítették, és a vezető nagyhatalmak arra próbálták egymást ösztönözni, hogy önkorlátozásokat vezessenek be, ne menjenek túl azokon a határokon, amelyek kiváltanák az ellenérdekű fél fegyveres válaszáadását.

A kialakult befolyási övezetekben kölcsönösen elfogadták a vezető hatalom érdekeinek érvényesítését, a bírálatok elsősorban a stratégiai status quo-t nem érintő területekre (mint pl. az emberi jogok, vagy a kizsákmányolás) korlátozódtak. Az ENSZ BT állandó tagállamai, a nagyhatalmak, akik vétőjogukkal élve korlátozhatták az ENSZ szerepvállalását a válságkezelésben. Ez azonban nem zárta ki, hogy a világszervezet ne jutott volna fontos szerephez bizonyos esetekben. A legjobb példa erre a vietnami háború végső szakaszában történt ENSZ szerepvállalás volt. A négy külső ország részvételével létrehozott szervezet segítette a válság lezárását, melyhez Magyarország jelentősen hozzájárult.

Később, a kétpólusú világ bizalomnövelési és leszerelési törekvései (helsinkai folyamat, stockholmi magállapodás, CFE tárgyalások) egyre inkább abba az irányba hatottak, hogy a katonai eszközök háttérbe szorulásával a politikai tárgyalásos megoldások hozzák meg az eredményt. A NATO és a Varsói Szerződés között egyetértés alakult ki arról, hogy Európában egy fegyveres konfliktusnak nem lehet győztese. A 80-as évek közepén aztán Gorbacsov új politikai lépéseivel megerősítést nyert a válságok békés megoldásának elsődlegessége a katonai szövetségek között, illetve a SALT és START tárgyalások eredményeként felgyorsult az atomfegyverek számának jelentős korlátozása. A sikert jól példázza, hogy az atomeszközök száma napjainkig 80%-kal csökkent. Az ENSZ meghatározó szerepet vállalt magára az atomfegyverek (Atomsorompó Szerződés) és más tömegpusztító eszközök elterjedését célzó törekvések, illetve egyezmények megkötése során, ezzel is ösztönözve a leszerelési tárgyalásokat. A bipoláris időszak megállapodásai nagyban hozzájárultak a későbbi időszak kihívásainak békés kezeléséhez.

A Szovjetunió felbomlásával és a Varsói Szerződés (VSZ) megszűnésével teljesen új helyzet alakult ki a világban. A korábbi időszakra jellemző stratégiai egyensúly felbomlott, míg katonai téren az atomeszközök léte továbbra is biztosított egyfajta elrettentést az adott történelmi időszakban. Az így kialakult egyensúlytalansági helyzetben az ENSZ szerepe ismét felértékelődött, hogy a túlsúlyos amerikai érdekeket korlátozza. A nyugati világ meghatározó hatalmai továbbra is az Egyesült Államokban látták azt az erőt, amely elősegítheti egy igazságosabb, hosszabb távon kialakuló multipoláris világ kialakítását. A nagyhatalmak részéről bírálatok akkor érték először ezt a megoldást, amikor az gátolni kezdte egyes nemzeti törekvések megvalósítását. Később elfogadták azt az elvet, hogy az ENSZ, mint a nemzetközi jog egyik képviselője, csak késve képes követni a világ változásait, és a BT összetétele sem reprezentálja a világ meghatározó gazdasági és katonai szereplőinek teljes körét.

Ezért vált egyre aktuálisabbá a szervezet reformja. A Biztonsági Tanács bővítésére vonatkozó javaslatok elfogadását egyes országok önző nemzeti érdekek miatt még akadályozzák. A változások elkerülhetetlenek, időpontjuk ma még bizonytalan, de nem kétséges, hogy a szervezeti reform, a szervezet költséghatékonyabb működése egyszer majd megvalósul.

Az ENSZ-en belüli gondolkodás változását és a szervezet álláspontját jól reprezentálja Irakkal kapcsolatos tevékenysége. Az iraki-iráni háború időszakában, az iraki támadást csak áttételesen ítélte el. Olyan következménynek tekintette, amelyet a teokrata iráni vezetés váltott ki. A felelősséget megosztotta a felek között, és a háború befejezésére, az energiaszállítások zavartalanságára, illetve a nemzetközi határ kijelölésére koncentrált. Fontosnak tartotta a háborúban jelentősen meggyengült felek közötti békés rendezést, amit később az áldozatok kicserélésével próbált megerősíteni. Az Egyesült Államok teheráni nagykövetségének elfoglalása és a túszok 444 napos fogva tartása egyre inkább elterelte a nemzetközi figyelmet az iraki agresszióról, és Szaddam iraki elnök diktatúrájáról.

Jelentősen változott azonban az ENSZ reagálása a Kuvait elleni iraki agresszióra. Az ENSZ ekkor a nemzeti szuverenitás védelmezőjeként lépett fel, határozatában legitimálta a szövetségesek Irak elleni fegyveres fellépését, majd a háborút követően az ország elleni „megtorló” akciókat, amelyek légtérvédelmi övezetek kialakításában (korlátozott szuverenitás biztosításában) és a gazdasági embargóban öltöttek testet. Az agresszió kitervelői és megvalósítói ellen azonban a nemzetközi bíróság nem lépett fel. A közvetlen hatalmi érdekek ismét felülírták a világszervezet alapértékeit. Irak régióbeli szerepének és a diktatúra Nyugattal való együttműködésének csökkenése, az ENSZ-határozatok kijátszásának gyanúja, kiegészítve más politikai és katonai ürüggyekkel végül oda vezetett, hogy az amerikai erők vezetésével a koalíciós erők 2003-ban megdöntötték az iraki rezsimet.

A kialakult helyzet megosztotta a világszervezetet, a Biztonsági Tanács többszöri kérésre sem legitimálta a fegyveres beavatkozást, de nem is tekintette azt agressziónak, ezért a beavatkozást végrehajtók elítélésére sem került sor. Az ENSZ tétlensége és megosztottsága csak arra volt alkalmas, hogy a nemzeteket az iraki újjáépítésben való szerepvállalásra kérje. A világszervezet végül is így egy olyan ügyben volt kénytelen felelősséget vállalni, amelynek kialakulását képtelen volt megakadályozni. Az ENSZ iraki szerepvállalásai egyértelműen igazolják, hogy tevékenységét továbbra sem az Alapokmányban lefektetett értékelvek védelme, hanem az erőviszonyok változása által kikényszerített pragmatizmus vezérli. Ezért lenne szükség a világ változásaihoz igazított szervezeti reformra, és az értékelvek és fogalmak (mint pl. a terrorizmus) pontos meghatározására. Ha az ENSZ a szükséges lépéseket megteszi, jelentősen javítható lesz a szervezet válságkezelésben betöltött szerepének a hatékonysága, és nemzetközi szerepvállalása. Következmény, hogy egyértelművé és általánosan is támogathatóvá válik a válsághelyzetekkel kapcsolatos stratégiája és tevékenysége.

A jelenlegi ENSZ értékelvek ellentmondásos értelmezhetősége miatt hasonló problémával kerül szembe a világszervezet a délszláv régió vonatkozásában is. Itt ugyanis ütköznek a szuverenitás megtartásához, az autonómiához, a fegyveres önvédelemhez, az államvédelemhez, a szabad önrendelkezéshez, a kisebbségi, vallási és nemzetiségi léthez kapcsolódó nemzetközi jogi formák. Akár fegyveres konfliktust kiváltó ellentmondásként is értékelhető, hogy míg a koszovói albánoknak joguk lehet önálló államot alapítani, addig a boszniai szerbeknek nincs joguk arról dönteni, hogy együtt éljenek nemzettársaikkal. Hasonlóan ellentmondásos a helyzet az ún. felszabadító mozgalmak esetében is, mert a terrorista módszereket alkalmazó radikális szervezetek „név-párttá” alakulással politikai legitimációhoz juthatnak. A világszervezet által meghatározott értékek, és jogosultságok sorrendiségének pontos meghatározása a válságkezelésben növelhetné az egyértelműséget,

ezáltal a művelet nemzetközi támogatottságát is.

A fentiekén kívül a világszervezetnek választ kell adnia arra is, hogy a jelenkori válsághelyzetek kezelésére, milyen intézményi reformok bevezetésére van szükség. A világ békéjét leginkább fenyegető válságok kezelésére a világszervezet hatalmi eszközök hiányában továbbra sem képes. Ugyanakkor az általa kidolgozott határozatok végrehajtásában, mint pl. különböző atommentes övezetek létrehozása, a fegyveres konfliktusok elítélése, a nukleáris proliferáció, a szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni harc területén meghatározó szerepe továbbra is fennmarad. Az erre vonatkozó ENSZ-határozatok és stratégiák nemzetközi politikai útmutatói lesznek az irányadók. Az ENSZ tehát az egyetlen olyan globális biztonságpolitikai szervezet, amely a válságok kezelésében sem a felelősségét, sem pedig a meghatározó szerepét nem adhatja át más regionális szerveződéseknek.

Az ENSZ és más nemzetközi biztonságpolitikai szervezetek együttműködése

Az ENSZ, mint a válságkezelés meghatározó globális intézménye, továbbra is kiemelten kezeli a kérdést, mivel ezt tartja a háború elkerülése lehetőségének. Az elmúlt évtizedben a világszervezet válságkezelői politikája számos változáson ment keresztül, a békefenntartó, béketámogató és béketeremtő vállalkozások végrehajtásában. Az ENSZ a fegyvertelen, vagy könnyű fegyverzetű megfigyelői és békefenntartói feladatokon kívül egyre gyakrabban veszi igénybe az új stratégiai környezetből eredő lehetőségeket, a NATO és az EU fegyveres felajánlásait.

Az ENSZ részéről megvalósított „új válságkezelői” gondolkodás kialakítása során a válságkezelésben szerzett tapasztalatok voltak meghatározóak. A szakértők figyelmét ráirányították arra is, hogy a sok összetett művelethez szükség van a katonai képességekkel rendelkező regionális, vagy más

szervezetek, illetve hatóságok és ügynökségek közreműködésére, segítségére.

A regionális szervezetek - az EU, az EBESZ, az Afrikai Unió (AU), a NATO -, elősegítették az ENSZ cselekvőképességének megerősödését és szoros együttműködést is eredményezett közöttük. Az eredmény, hogy a munkájukhoz az ENSZ biztosítja a politikai iránymutatást (mandátumot), míg a katonai képességekkel rendelkező szervezetek a végrehajtásban kapnak meghatározó szerepet. A válságkezelésben a célok meghatározása - még a katonai válságok esetében is - az ENSZ feladata.

A világszervezet központjában működő értékelő központ a válságok előrejelzésében vállal fontos feladatot. Tevékenysége a veszélyeztetett helyszínre küldött megbízotti misszió, amely kidolgozza a válság elkerülésének lehetőségeit. Hasonlóan szerepe van az ENSZ külön megbízotti intézményének Koszovóban, Bosznia-Hercegovinában, de más térségekben is.

Az ENSZ útmutatást ad a különböző fenyegetések elhárítására, így például kiadta: „A nukleáris terrorizmus elleni stratégia”, c. útmutatóját, melynek végrehajtása jelentősen hozzájárulhat a terrorista veszély csökkentéséhez.

Ismeretes, hogy az ENSZ nem rendelkezik saját hírszerzői képességekkel, ezért kénytelen a tagállamok, illetve a regionális, vagy más biztonságpolitikai és katonai szervezetek által biztosított adatokra támaszkodni. A hírszerzői értékelések területén szoros kapcsolatot tart a NATO-val és az EU-val, ami még inkább felveti a tagállamok felelősségét abban, hogy támogassák a világszervezet válság-előrejelző és válságkezelő tevékenységét.

Az EU is felismerte, hogy kedvező lehetőségek rejlenek az ENSZ-szel folytatott együttműködésben a katonai, illetve civil válságkezelési és konfliktus-megelőzési műveletekben. Ezért különösen fontos lehet számára, hogy az EU katonai és civil képességei valódi támogatást nyújtsanak a világszervezetnek. A tagállamok kötelezettségvállalása az EU konkrét célkitűzéseinél növelik a

nemzetközi válságkezelés rendelkezésére álló forrásokat.

Az ENSZ-EU együttműködés magában foglalja a konfliktus-megelőzést, valamint a válságkezelés civil és katonai vonatkozásait. A Balkán nyugati régiója, a Közel-Kelet és Afrika az együttműködés kiemelt területeként került meghatározásra. Hazánk közvetlen kapcsolata a délszláv válságrégióval még inkább kiemeli az ENSZ-EU együttműködés jelentőségét, az abban való aktív szerepvállalásunk pedig nemzeti érdekeink érvényesítését teszi lehetővé. Ha ezt elmulasztanánk, az nem csak politikai hiba, hanem súlyos felelőtlenség is lenne Magyarország részéről. Ezért minden olyan nemzetközi és uniós törekvés és kérés támogatása fontos, amely a válságkezelés feltételrendszerét bővíti, és saját információk biztosításával hozzájárul az ENSZ-EU helyzetértékelésekhez és a döntéshozatalhoz. A feladatok pedig döntően a nemzetbiztonsági szolgálatokra hárulnak. A döntéshozatal rendszerébe kerülő információknak előzetes nemzeti értékelésen kell keresztül menniük, hogy egységesítésre kerüljenek. A politikai és katonai értékelések közötti disszonancia ebben a rendszerben megengedhetetlen, az információk a NATO és EU által előírt védelem szigorú betartását is feltételezik.

A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok szerepének változása

A nemzetközi biztonság környezetben bekövetkezett változások hatásai, a fenyegetettség átstrukturálódása és elaprózódása, valamint a globalizáció hatására kialakult új körülmények, mind feladataiban, mind pedig területileg jelentősen kiszélesítik a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok feladatkörét. A szervezeteknek ezért nem csak a válságreakáló katonai műveletekkel összefüggésben vannak feladataik, hanem az egész válságkezelési folyamathoz kapcsolódóan is. Ugyanakkor a fegyveres válságkezelés vezetése és végrehajtása során is módosul (növekszik és átalakul) a hírszerzés és védelem szerepe. Sőt egyes esetekben maga a hírszerzés vezényli magát a műveletet is (Intelligence driven operation).

A gyakorlati válságkezeléssel összefüggő katonai nemzetbiztonsági tevékenység mellett kiemelten kell kezelni azokat a területeket, ahol a válság eszkalálódásának potenciális lehetősége fennáll. Ez akkor következik be, amikor a folyamatok ellenőrizhetetlenné válnak, és felmerül a nyugati érdekek fokozott védelmének igénye. A potenciális válsághelyzetekben meg kell állapítani, hogy beindulhat-e olyan eszkalációs folyamat, amely fegyveres összecsapásokhoz vezet, vagy amely a későbbiekben fenyegetést jelent a környezet biztonságára és a nyugati érdekekre, értékekre. Ugyanakkor választ kell adni arra, hogy milyen nem erőszakos lépésekkel előzhető meg a válság kialakulása. A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége pontosan ezért nem mellőzhető, mert az előrejelző képességükre szükség van. Nemzetközi kapcsolataik miatt (NATO és EU hírszerző és elhárító törzsekben való részvétel) sok olyan információval rendelkeznek, amelyek nem csak kiegészítik, hanem önmagukban is megalapozhatják a magyar szerepvállalást a válságkezelés döntéshozatali testületeiben.

A katonai nemzetbiztonsági szolgálatoknak már a válság kifejlődése előtt be kell kapcsolódniuk a válságmegelőzés folyamatába, és szorosan együtt kell működniük a honi polgári nemzetbiztonsági szolgálatokkal, valamint a Külügyminisztériummal. A szövetségi hírszerzési dokumentumok e téren feladatult szabják, hogy lehetőleg már a válság kifejlődése előtt két évvel felhívják a figyelmet a válság kezelésére és a válság polgári eszközökkel történő felszámolására. Ha a polgári válságkezelés eredménytelen, tovább nő a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok szerepe. A fegyveres válságkezelés során később a katonai szolgálatok a polgári műveleti hírszerzésben is meghatározó szerephez jutnak.

A válságkezelés gyakorlati megvalósítása nemzetközi keretekben történik, a résztvevő országok részvétele viszont nem azonos súlyú. A saját nemzeti katonai nemzetbiztonsági szolgálatoknak mérlegelniük kell, hogy a fegyveres

válságkezelésben a részvételük hazájukra nézve pozitív, vagy negatív következményekkel jár-e és ezzel kapcsolatban a kormányukat is tájékoztatni kell. A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a szövetségi, szövetséges és honi értékelések e tárgyban gyakran jelentősen eltérhetnek. Elég itt utalni az iraki válságkezelésben való magyar részvételre és az ígért „előnyökre”, mely végül csak az iraki államadósság elengedését eredményezte.

A jövő válságainál a nemzetközi erőviszonyokban elsősorban aszimmetrikus műveletekre kell felkészülni, azok összes sajátosságának figyelembevételével. A műveletekben a legkorszerűbb haditechnika áll szemben a sokszor több generációval, korszerűtlenebb eszközökkel. Ilyenkor a katonai racionalitást az ideológiai/vallási fanatizmus helyettesíti, a veszteségek csökkentésére irányuló saját törekvésekkel szemben. Az ellenérdekű fél célja a minél nagyobb veszteség okozása, akár a saját lakosság körében is. Ebben az „ideológiai” háborúban az ellenfél bármely eszközt és eljárást vallási alapon legitimizál, sőt a totális szembenállás során, az eszközök felhasználását csak lehetőségeik korlátozzák.

Nem riadnak vissza a tömegpusztító fegyverek alkalmazásától sem. A demokráciáknak ezért az a feladata, hogy megakadályozzák a tömegpusztító fegyverek és célba juttatóik proliferációját, és az ilyen eszközöket bevetni kész radikális/terrorszervezetek működését. A radikális és terrorista erők rendszerint távoli, vagy kevésbé ismert térségekben és körülmények között tevékenykednek. A válságkezeléshez azonban ugyanazok az információk szükségesek minden térségben. Az ilyen információk megszerzése a nemzetbiztonsági szolgálatok feladata. A válságkörzetekben, térségekben, ahol a terrorista csoportok az ellenálló/terrorista erők harci képességeiket próbálják ki, különösen fontos, hogy tapasztalatokat szerezzünk, mert a megfelelő biztonsági rendszabályok bevezetésével jelentősen csökkenthetőek a biztonsági kockázatok. A feladatok többségét a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok hajtják végre.

A XX. század második felében a terrorellenes harc színtere kibővült és Európa a terrrorszervezetek egyik fő célpontja lett. A XXI. század elejére viszont már Magyarország is célterületté vált, mert részt vett egyes térségek fegyveres válságkezelésében. Az iszlám vallási radikalizmusának térnyerése fokozza Európában a biztonsági kockázatokat. A délszláv válság megoldása viszont feltételezhetően javíthatja majd hazánk biztonsági kockázatát. A nemzetbiztonsági szolgálatokra vonatkozó ún. „nemzeti biztonsági stratégia” megvalósításával országunk fenyegetettsége, a hatékony rendszabályok bevezetésével, jelentősen csökkenthető. Nem szüntethető meg viszont a nemzetközi terrrorszervezetek és bűnözői csoportok kezdeményezése e tárgyban. A nemzetközi terrorizmus elleni harcot a NATO és az EU irányítja, amely a biztonsági és védelmi kérdésekben a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokat részesíti előnyben.

A válságkezelő/intervenciós műveletekben az állami és a katonai szervezeteknek pontos információkkal kell ellátnia az állami és katonai vezetést, ami egyre nagyobb nyomást gyakorol a nemzetbiztonsági szolgálatokra. A fegyveres válságkezelés sajátossága, hogy az a közvélemény fokozott érdeklődését is kiváltja, mert a műveletek során fellépő veszteségeknek súlyos következményei is lehetnek a kormányokra. A fegyveres válságkezelés aszimmetrikus művelet, amelyben a terület klasszikus katonai megszállására és totális ellenőrzés alá vonására nem kerül sor. A fenyegetés elhárítása viszont megköveteli, hogy a csapatokat fenyegető bármely tevékenységről és helyszínről információk álljanak rendelkezésre, tekintettel arra, hogy csak ilyen adatok alapján lehet a fenyegetést akár időlegesen is megszüntetni. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a felmerülő veszély azonnali elhárítására szerveződik a művelet. Ilyenkor a pontos és időben megadott, a fenyegetettségre utaló pontos információk biztosítása csak a katonai felderítéstől várható el.

Az iraki és afgán tapasztalatok alapján a műveleti területen szorosabb

együttműködés és gyors információcsere, illetve gyakran a közös feladatvégrehajtás valósul meg a katonai hírszerző és felderítő, valamint az elhárító/védelmi tevékenység viszonylatában, amelyben a legmodernebb eszközök alkalmazása ellenére is az emberi erőforrással való adatszerzés (HUMINT) primátusa a döntő. Bár látszólag a két tevékenység egybeemosódik, valójában azonban a műveleti területen megvalósított tevékenységekben is kimutatható a két szakma önállósága és feladatrendszerének ezen alapuló elkülönültsége. A felderítő támogatás jelentősége fokozódik, és minden „saját erő” felderítési feladatokat kap. Jelentősen megnő a szervezett felderítő erő alkalmazása a hírszerzésben, fontossá válik a civil-katonai kapcsolatot (CIMIC) végző munkatársak szerepe, de új információszerző eljárások is bevezetésre kerülhetnek. A pilótanélküli felderítő eszközök is szerepet kapnak, és így csökkenthető a személyi állomány veszélyeztetettsége. Az időben kapott információk pedig pontos adatokat szolgáltatnak az ellenérdekű fél tevékenységéről és a műveleti területről.

A fegyveres válságkezelésben szerzett afganisztáni tapasztalatok alapján hozták létre az ún. NIC rendszert (National Intelligence Cell - nemzeti hírszerző csoport). Ennek keretében a válságkezelésben részt vevő országok a műveleti területen saját „hírszerző” szervezetet működtetnek. A szervezet a gyakorlatban nem végez hírszerzési feladatokat, hanem egyfajta összekötő szerepet tölt be a műveleti erők parancsnoksága, a saját erők felderítő törzse és a küldő ország katonai hírszerző szervezete között. Fő feladata, hogy a parancsnokságot és a missziót hazai információkkal lássa el, illetve a központi parancsnokságtól kapott információk alapján, a partner NIC-ek értékeléseit továbbítsa a hazai szolgálatok felé.

Az afganisztáni Tartományi Újjáépítési Csoportok (PRT) megalakulása és működése ezért jelentős tapasztalatokkal gazdagította a válságkezeléssel kapcsolatos megoldásokat a katonai nemzetbiztonsági szolgálatoknál. A PRT-k

biztonságos működésének feltétele Afganisztánban az, hogy a veszélyeztetettségükkel kapcsolatos összes információt megkapják, függetlenül az információk forrásaitól. A PRT működtetése a korábbiaktól eltérően harci feladat és az ilyen feladatoknál a tapasztalatok szerint csak a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok integrált feladat-végrehajtása lehet eredményes. Ebből az is következhet, hogy a jövőben inkább ilyen jellegű válságkezelői feladatokat vállalhat Magyarország, ezért különösen fontos az afganisztáni tapasztalat figyelembe vétele a szolgálatok feladatainak meghatározásánál.

A válságokkal összefüggő katonai nemzetbiztonsági feladatok

Nemzeti érdekeink védelmére a legnagyobb kihívást azok a válsághelyzetek jelentik, amelyek következményeikben sértik és akadályozzák nemzeti érdekeink érvényesülését és érvényesítését. Az ilyen cselekmények a különböző biztonsági kategóriákkal, fogalmakkal pontosan körülhatárolhatóak, leírhatók (pl. szuverenitás, politikai, gazdasági, katonai biztonság). Az egzakt fogalmi meghatározások mellett hasonló jelentőséggel bír a sorrendiség meghatározása is, mivel a feladatokat és felkészülést ez behatárolja.

A nemzeti értékek és érdekek megfogalmazásához konszenzusos nemzeti politikai egyetértés szükséges. Ennek hiányában a honi érdekvédelem torzulást szenvedhet.

A válságkezeléssel összefüggésben a hazai társadalom számára elengedhetetlen a „magyar” jelző tartalmi elemeinek pontos meghatározása, ami ugyanakkor egyfajta eligazodási támpont is adhat, és ez érthetővé teheti a magyar politikai szerepvállalás megalapozását és támogatását. A nemzetközi válságok kialakulásakor érdekeink védelmében megmutatja, milyen lépések szükségesek, és azok milyen következményekkel és anyagi ráfordításokkal járnak. Egyszerűbben fogalmazva milyen erőkkal szükséges védelmeznünk nemzeti érdekeinket és ez milyen ráfordításokkal és következményekkel járhat országunk számára. A válságreakáló műveletek a bizonytalanság nagy foka miatt

különben is kiemelten igénylik, hogy a társadalom értse és támogassa azokat. A válságkezelés, mint katonai fellépés még inkább a közvélemény érdeklődésének a középpontjába kerülhet, ami együtt jár a katonai felderítés és elhárítás kérdéskörének előtérbe kerülésével. A személyi veszteségek korlátozására irányuló tevékenységben a katonai nemzetbiztonsági szolgálatoknak a világon mindenhol kiemelt szerepe van, a válság-előrejelzéstől kezdve a döntés-előkészítés és a végrehajtás folyamatán keresztül, egészen a válságkezelésből levonható és hasznosítható tapasztalatok összegzéséig.

A nemzeti hírszerzés fontossága

A NATO és az EU tagjaként Magyarország részt vesz a válságok előrejelzésében. A biztonságpolitikai szervezetek olyan szempontok szerint is figyelik a nemzetközi folyamatokat, hogy azok miként befolyásolhatják a szolgálatok által kitűzött célok elérését, a stratégiainak minősített (különböző dokumentumokban megfogalmazott) érdekek érvényesülését. A stratégiai érdekek védelmében folyó nemzetközi részvételünk nem helyettesítheti a válságkezelésekben nemzeti értékeléseinket.

A szolgálatok által elfogadott stratégiai érdekvédelem rendszerint csak általánosságban fedi le a kisebb országok nemzeti érdekeit, mivel azokban leginkább a nagyobb államok érdekérvényesítő képessége jelenik meg. Az euro-atlanti integrációs szervezetek ugyanakkor saját hírszerző/felderítő kapacitásokkal csak minimálisan rendelkeznek, és azok is leginkább a válságkezelés aktív katonai szakaszához kapcsolódnak, ezáltal nem is képesek a nemzetek specifikus igényeit kielégíteni. Nem beszélve arról, hogy a katonai válságkezelésről szóló döntések az elmúlt időszakban NATO-n kívülre kerültek. Így többek között a végrehajtás koalíciós keretekbe, míg a békefenntartás szövetségi, vagy más (ENSZ) keretekbe került. A fentiek egyenes következménye az lett, hogy a „kívülálló” szövetségesek információvédelmi okokból sem juthatnak időben pontos információkhoz a válság

következményeiről és a kockázati kérdésekről.

A jövőben sem a NATO-ban, sem pedig az EU-ban nem várhatóak olyan hírszerzői fejlesztések, amelyek a részvevő tagállamok támogatása nélkül képesek lennének a nemzetközi válságok menedzseléséhez szükséges információk biztosítására, ezt továbbra is a tagállamok végzik.

Az elmúlt időszak válságkezeléseinek tapasztalatai megerősítik, hogy a hírszerzés információ, hatalom, annak megosztása csak nemzeti döntés függvénye lehet. Mindezek ráirányítják a figyelmet a nemzeti információs képesség jelentőségére, és vissza kell utasítani mindazt az elképzelést, amely a szövetségi hírszerzésre hivatkozva próbálja a nemzeti hírszerzés/felderítés képességeit korlátozni, vagy megváltoztatni. Ráadásul a Szövetség is a képességek erősítését igényli és várja el az érintett tagországoktól szinte minden fórumon.

Összegzés

A nemzetközi biztonsági helyzetben történt változások bizonyítják, hogy a fenyegetettség átalakulása a válságkezelésben felértékeli a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok szerepét, és jelentősen kiszélesíti feladatrendszerüket. A szolgálatoknak nemzetközi keretekben is meg kell felelniük az új kihívásoknak, egyben a NATO és az EU részéről jelentkező feladatokat is végre kell hajtaniuk.

A katonai nemzetbiztonsági szolgálatoknak alapvetően három kihívásnak kell megfelelniük, sőt tevékenységüket ezekre koncentrálni kell megszervezniük, és hatékonyságukat növelniük:

- a válságok, a fegyveres válságkezelések;
- a nemzetközi terrorizmus elleni harc;
- a proliferációs veszélyek és más transznacionális kihívások.

A feladatok komplex jellege megköveteli a nemzetbiztonsági szolgálatoktól a hazai és nemzetközi együttműködést. A hazánk védelmét és biztonságát garantáló szervezetek (NATO és EU) megnevezése, beemelése a nemzetbiztonsági törvénybe, legitimálná jelentőségüket. *Vitathatatlan az is, hogy védelmi és katonai kérdésekben a meghatározó szerep csak a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokra hárulhat.* A katonai nemzetbiztonsági szolgálatoknak ezért kiemelt feladata a válságkezelésekbe történő bekapcsolódás, ezen belül a biztonsági és katonai kockázatoknak és következményeknek a behatárolása, egyfajta katonai érték-haszon elemzés elvégzése. Az ilyen jellegű feladatok megkövetelik a szolgálatoktól, hogy képességeiket összehangolják.

IRODALOMJEGYZÉK

Az Észak-atlanti Tanács 1999. április 23-24-i ülésének dokumentuma

A Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiája – 2073/2004 (IV. 15.) sz. kormányhatározat.

A Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája (tervezet).

A NATO Közös Felderítési, Elhárítási és Biztonsági Doktrínája – Hírszerző Műveletek (AJP-2.1).

Bi-MNC Directive for NATO Doctrine for Peace Support Operations 1998 október 16.

Gróf B.: Tartományi újjáépítési csoport felderítő biztosítása – Tanulmány/2006.

Gregory G. J.: Az SFOR tapasztalatok vizsgálata – NATO-Tükör 2004/4.

Hess J.: A békefenntartó műveletek fejlődéstörténeti elemzése, különös tekintettel a felderítés helyére, szerepére – Diplomamunka, ZMNE 2001.

Dr. Gyuricza Béla: A szárazföldi haderőnem jövőbeni feladatai, fejlesztési irányai. (Kandidátusi értekezés 1994.)

Dr. Horváth Pál: A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok helye, szerepe, feladatai a válságkezelő műveletek során. (Doktori (PhD) értekezés.)

